

ДАНИЛЕНКО А.С., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ ДЛЯ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Обґрунтована необхідність здійснення державної підтримки АПК. Висвітлені основні напрями державної підтримки аграрного сектору економіки, виходячи з реальних фінансових можливостей державного бюджету та заходів, які відповідають умовам приєднання України до СОТ. Встановлено, що пряма державна підтримка аграрної галузі має спрямовуватися в першу чергу на стимулювання підвищення ефективності виробництва за умови виконання товаровиробниками певних умов і зобов'язань перед державою.

Ключові слова: протекціонізм, вільна торгівля, державна підтримка, важелі державного регулювання, аграрний ринок, бюджетні кошти, фінансова криза.

Постановка проблеми. В нинішніх умовах вагоме значення має здійснення державного економічного регулювання аграрного сектору економіки у період становлення і розвитку ринкових відносин, оскільки даний сектор забезпечує продовольчу та політичну безпеку країни. Основна ланка агропромислового комплексу – це низькодохідне сільське господарство, ведення якого залежить від природно-кліматичних чинників і має яскраво виражений сезонний, циклічний характер виробництва. Сільське господарство більш відстале за показником розвитку продуктивних сил порівняно з промисловістю, є відносно статичною сферою, яка повільніше адаптується до мінливих економічних і технологічних умов. Вкладені капітали в цю галузь забезпечують меншу віддачу, ніж в інших галузях економіки.

Економічна теорія і світовий досвід розвитку ринкового господарства переконливо доводять, що внаслідок специфічних особливостей, ні сільське господарство, ні продовольчий ринок не є саморегулюючими системами з огляду на загальну консервативність й інертність сільського господарства як виробничої системи, а також низької еластичності попиту на сільськогосподарську продукцію і високої еластичності цін на неї. Отже, неспроможність ринкового механізму спрямувати розвиток господарюючих суб'єктів різних галузей та регіонів до однієї загальної цілі зумовлює необхідність державного втручання у всі сфери економіки, чи не найважливішою з яких в Україні є сільське господарство. Державне регулювання галузі здійснюється за допомогою бюджетних програм, спрямованих на поступальний розвиток виробництва сільськогосподарської продукції та поліпшення умов проживання населення на сільських територіях.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Питання державної фінансової підтримки сільського господарства присвячено праці провідних вітчизняних політиків та вчених економістів-аграрників, серед яких П.І. Гайдуцький [1], В.П. Галушко [2], І.М. Демчак [3], С.М. Кваша [4], І.Г. Кириленко [5], В.Я. Месель-Веселяк [7], О.М. Могильний [7], М.В. Полозенко [8], П.Т. Саблук [9], О.М. Швичак [10]. Однак у нинішніх умовах формування важелів державної підтримки необхідно здійснювати із врахуванням нових ризиків та загроз, пов'язаних із розгортанням світової фінансової кризи, вступом нашої держави до СОТ, а також механізмів захисту внутрішнього ринку та окремих галузей економіки України від впливу деструктивних чинників з використанням нормативно-правової практики СОТ, що вимагає проведення подальших досліджень.

Мета дослідження. Обґрунтувати систему дієвих економічних важелів з урахуванням сучасних умов господарювання, які включають цінову й податкову політику, фінансово-кредитну підтримку агропромислового виробництва, стимулювання інвестиційної діяльності, формування сприятливої для вітчизняних товаровиробників експортно-імпоротної політики і системи сільськогосподарського страхування. Обмеження можливостей держави щодо ведення протекціоністської політики у зв'язку із набуттям Україною членства у Світовій організації торгівлі (СОТ) та дефіцитністю бюджету вимагають удосконалення чинних та запровадження нових механізмів захисту внутрішнього ринку з урахуванням світової практики.

Результати досліджень та їх обговорення. Без втручання ззовні під дією ринкових сил відбувається розбалансування попиту та пропозиції на продовольчому ринку, що призводить до непропорційної зміни цін і різкого погіршення становища сільськогосподарських товаровиробників.

Об'єктивні труднощі пристосування сільськогосподарського виробництва до умов ринку ставлять перед державою питання про особливий статус аграрної галузі в межах існуючого економічного режиму. Широке обговорення проблем аграрної політики на міжнародному рівні, насамперед, питань світової торгівлі сільськогосподарською продукцією, сировиною і продовольством, свідчить про існування в цьому відношенні різних доктрин і, в остаточному підсумку, про жорстку економічну боротьбу держав, що дотримуються різних стратегій аграрного розвитку з огляду на власні інтереси. Ці розбіжності зводяться до протистояння двох підходів, які умовно можна поділити на модель вільної торгівлі і модель аграрного протекціонізму. Слід зазначити, що названі економічні моделі в чистому вигляді не існують у жодній країні світу.

Найбільш активними прихильниками першої моделі, основний постулат якої зводиться до забезпечення вільної конкуренції товарів на ринку, є Австралія, Канада, й особливо, США, а також Світова організація торгівлі, в якій США відіграють провідну роль. Це пов'язано, в основному, з позицією США як провідного виробника й експортера продовольства на світовому ринку з метою забезпечення максимального розширення збуту власної продукції. Водночас висока ефективність національного аграрного сектору в США дозволяє йому не побоюватися конкуренції з боку інших країн. До того ж, всупереч поширеній думці обсяг державної підтримки сільського господарства в розрахунку на одного товаровиробника в США не істотно, ніж, наприклад, у країнах Європейського Союзу. Іншою є структура цієї підтримки – у США велика її частина припадає на заходи підтримки експорту та стимулювання споживання продукції національного аграрного сектору.

Модель аграрного протекціонізму, якої дотримуються багато інших країн, передбачає здійснення державної підтримки аграрного сектору для забезпечення конкурентних переваг національної сільськогосподарської продукції на ринку. Так, у країнах Європейського Союзу та Японії основні обсяги державної підтримки спрямовані на пряму підтримку сільськогосподарських товаровиробників. Ці країни також перешкоджають проникненню на свої ринки імпортованої продукції, насамперед шляхом встановлення особливих вимог до її якості.

У цілому, незважаючи на наявність різних підходів до ролі держави стосовно аграрного сектору, зарубіжний досвід свідчить, що в більшості провідних країн світу державне регулювання є обов'язковим компонентом аграрної політики. У цих країнах державне регулювання передбачає вирішення таких основних завдань: забезпечення стійкої економічної ситуації в сільському господарстві, стабілізація ринкової кон'юнктури і підтримка прибутковості товаровиробників, допомога в адаптації до нових умов, захист внутрішнього ринку, забезпечення конкурентоспроможності національних товаровиробників на світовому ринку. Практика переконує, що сільське господарство у країнах світу субсидується у великих обсягах з державних і недержавних бюджетів.

Однак, цей досвід не був належним чином врахований у процесі реформування аграрного сектору економіки України. Реалізація прийнятої в 90-і роки моделі ринкових відносин в агропромисловому комплексі не забезпечила формування ефективних економічних міжгалузевих відносин, призвела до спаду виробництва, різкого погіршення фінансово-економічних показників діяльності сільськогосподарських товаровиробників незалежно від обраної ними форми власності й господарювання.

Завдяки прийняттю на державному рівні заходів, зокрема, стосовно збільшення обсягів державної фінансової підтримки, продовження терміну дії спеціальних пільгових режимів оподаткування сільгосптоваровиробників податком на додану вартість, регулювання продовольчого ринку, покращення інвестування галузі, створено більш сприятливі умови для розвитку агропромислового комплексу. Це дало змогу, незважаючи на загострення негативних явищ, пов'язаних із фінансовою кризою у світовій економіці, вийти на рівень виробництва продукції галузі в обсягах, що гарантують продовольчу безпеку держави та забезпечують збільшення позитивної України на світових ринках продовольства (табл. 1).

Дослідженням встановлено, що система заходів державної бюджетної підтримки вітчизняного АПК формується у міру необхідності, і тому не має системного характеру. Заходи підтримки аграрної сфери часто здійснюються без узгодження з іншими формами державного регулювання, наприклад, антимонопольних, і основний ефект від їх надання одержує не сільське господарство, а суміжні монополізовані галузі (товарні кредити і т.д.). На нашу думку, неефективними слід визнати не форми підтримки, а способи їх використання в умовах нееквівалентних міжгалузевих

відносин, недосконалості організаційно-економічного механізму в галузі, відсутності відповідного контролю у фінансовій сфері.

Зазначимо, що серед основних важелів механізму регулювання аграрного ринку України, які використовувалися з 1991 р., слід виділити: мінімальні ціни; еквівалентні ціни; заставні операції; інтервенційні операції; квотування; митні тарифи на ввіз і вивіз продукції; державні дотації на одиницю продукції; державні дотації на одиницю площі; державні дотації за якість продукції; пільгове кредитування; пільгове оподаткування тощо.

Необхідно відмітити, що подібні інструменти економічного механізму використовувалися в провідних країнах світу, зокрема країнах ЄС, досвід використання яких був врахований при розробці вітчизняної системи державного регулювання ринку аграрної продукції. Однак сформований механізм регулювання ринку аграрного виробництва не забезпечив стійкої тенденції підвищення ефективності галузею АПК.

Таку ситуацію можна пояснити насамперед тим, що при введенні цих відповідних важелів у багатьох випадках була відсутня системність їх здійснення в часі, відсутнє належне фінансове забезпечення, а то і партнерська порядність між державою та товаровиробниками при виконанні певних умов. По-друге, строкатість законодавчої бази щодо регулювання ринку аграрної продукції зумовлює недовіру у товаровиробників. Вважаємо також, що низьку ефективність інструментів регулювання ринку аграрної продукції зумовлює відсутність агротехнологічних важелів стабілізації виробництва, зокрема низька кількість внесення добрив, матеріально-технічних засобів, відсутність системи зрошення, засобів захисту рослин, тварин тощо.

Таблиця 1 – Основні заходи державного регулювання ринку аграрної продукції, що вживаються для мінімізації негативного впливу сучасних умов господарювання

Назва та реквізити регулюючого підзаконного акта	Передбачені заходи
1	2
Закон України від 31.10.2008 № 639 "Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України"	З 1 січня 2009 року скасування нульової ставки ПДВ за операціями з реалізації сільгосптоваровиробниками молока і м'яса в живій вазі переробним підприємствам та виплати їм дотацій переробним підприємствам за рахунок коштів податку на додану вартість, запровадження спеціального режиму оподаткування діяльності у сфері сільського і лісового господарства та рибальства, який передбачає акумуляцію сільгоспвиробниками коштів ПДВ за результатами всіх операцій з реалізації сільськогосподарської продукції, включаючи продаж молока та м'яса на переробні підприємства, продовження дії фіксованого сільськогосподарського податку, але з обмеження дії в часі
Закон України від 04.02.2009 № 922 "Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання негативним наслідкам впливу світової фінансової кризи на розвиток агропромислового комплексу" (вступив у дію 17 березня 2009 року)	Продовження без обмеження терміну дії абзацу першого пункту 11.21 статті 11 Закону України "Про податок на додану вартість" щодо виплати переробним підприємствам дотацій сільгосптоваровиробникам за продаж м'яса, молока та м'ясо у живій вазі. (Довідково: забезпечить пільги в 2009 році підприємству в обсязі 1,7 - 2,0 млрд грн). - запровадження без обмеження у часі спеціального режиму оподаткування податком на додану вартість діяльності у сфері сільського і лісового господарства та рибальства (Довідково: кав'ярка м'ясо у роздрядженні сільгосптоваровиробників лише у 2009 році становить 7,4 млрд грн). - продовження без обмеження у часі дії фіксованого сільськогосподарського податку (Довідково: в умовах 2007 року забезпечує надходження податкового навантаження на сільгосптоваровиробників у сумі 2,5 млрд гривень). - припинення на три роки операцій з довільним сировиною у зовнішньосекторних відносинах по товарах групи 1-24 УКТ ЗЕД. - здійснення пролонгації сільськогосподарським підприємствам кредитів на ліберальних умовах, а саме: невіднесення процентної ставки за користування кредитами, неперераховання у бік зменшення вартості застави, заборона запровадження будь-яких комісій та застосування штрафних санкцій до позичальників

1	2
Закон України від 04.02.2009 № 923 "Про внесення змін до деяких Законів з метою поліпшення стану платіжного балансу України у зв'язку із світовою фінансовою кризою"	Визначає процедуру запровадження змін та скасування тимчасової надбавки до діючих ставок ввізного мита на деякі товари, розширює перелік продукції та передбачає більший захист національного товаровиробника, призведе до збільшення доходів консолідованого бюджету, які передбачено зараховувати до доходної частини Стабілізаційного фонду та відновлення рівноваги платіжного балансу України
Постанова Кабінету Міністрів України від 21 січня 2009 р. № 33 "Про затвердження переліку об'єктів державного цінового регулювання з визначенням такого регулювання у 2009-2010 рр."	Визначені мінімальні та максимальні ціни на об'єкти державного цінового регулювання
Постанова "Про реалізацію зерна державного продовольчого резерву" від 04.02.09 №62	Передбачається наповнення спеціального фонду державного бюджету шляхом здійснення Аграрним фондом реалізації на кредитованих біржах зерна урожаю 2006-2008 років з державного продовольчого резерву на суму 1,4 млрд гривень
Розпорядження від 4 лютого 2009 р. № 126-р "Про додаткові заходи щодо забезпечення сільгосптоваровиробників нафтопродуктами для проведення весняно-польових робіт 2009 року"	Передбачена поставка нафтопродуктів за стабільними цінами (4200 грн/тону дизеля та 4000 грн/тону бензину) в обсязі 52 тис. тонн дизеля та 68 тис. тонн бензину
Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого №152 "Питання закупівлі та реалізації Аграрним фондом палива та мінеральних добрив для проведення весняно-польових робіт у 2009 р."	Аграрним фондом поставлено сільгосптоваровиробникам понад 25 тис. тонн дизельного палива

Вважаємо, що набуття Україною членства у СОТ вимагає переходу на інші принципи державної підтримки національних виробників, що передбачає, у першу чергу, удосконалення чинних та запровадження нових механізмів захисту внутрішнього ринку з урахуванням світової практики.

Необхідно відмовитися від практики розпорощення обмежених фінансових ресурсів держави між значною кількістю державних програм та напрямів бюджетного фінансування. Натомість доцільно визначити чіткий та стислий перелік пріоритетів розвитку внутрішніх галузевих ринків України за рахунок вітчизняної продукції. Кількість пріоритетних секторів внутрішнього ринку, які мають отримати державну підтримку, має визначатися виходячи з реальних фінансових можливостей державного бюджету та заходів, які відповідають умовам приєднання України до СОТ.

Для аграрного сектору економіки важливим завданням є виділення коштів на здешевлення кредитів та передбачення державного кредитування пріоритетних державних програм та заходів.

Доцільним також є спрямування державної підтримки для розвитку фінансово-кредитних установ, які мають стати додатковим джерелом фінансових ресурсів для забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку національної економіки. Нині з державного бюджету фінансуються заходи з розвитку інфраструктури, призначеної для сприяння забезпеченню фінансовими ресурсами підприємств провідних галузей та сфер економіки, до якої, зокрема, належать Державна інноваційна фінансово-кредитна установа, Український банк реконструкції та розвитку, Державне агентство України з інвестицій та інновацій, Державна іпотечна установа. Ці фінансові інституції повинні стати стабільними та надійними джерелами дешевих фінансових ресурсів для національних виробників та інших споживачів банківських і фінансових послуг.

У світовій практиці для забезпечення потреб економіки активно використовуються банки та корпорації розвитку. Вони утворюються державою або за участі держави як спеціалізовані фінансово-кредитні установи, які мають забезпечувати довгострокове кредитування розбудови та розвитку підприємств, а також проектів, які належать до пріоритетних галузей та сфер.

Як правило, держава делегує банкам розвитку питання адміністрування довгострокового фінансування, управління фінансуванням, моніторинг та економічну оцінку проектів, які подаються. Отже, банки розвитку, незважаючи на наявність у їх діяльності комерційної складової, є інструментом і агентом державної політики щодо стимулювання економічного росту. Водночас, проекти, які можуть фінансуватися банками розвитку, обов'язково мають бути самоокупні.

У сучасних умовах є потреба в удосконаленні чинних та запровадженні нових інструментів захисту внутрішнього ринку, зокрема: консолідації зусиль виробників, інших учасників ринку та влади на захист від недобросовісної конкуренції; вдосконаленні митного контролю, зокрема в

частині адекватного встановлення митної вартості товарів, з метою запобігання явній і прихованій контрабанді та ввезенню товарів, небезпечних для здоров'я людей і довкілля.

Нейтралізації можливих негативних наслідків для сільського населення від вступу України до СОТ і реалізації можливих позитивних наслідків сприятимуть підтримка формування та розвитку ринкової і соціальної інфраструктури, обслуговуючих кооперативів, дорадчих служб.

Вважаємо, що у програмах підтримки аграрно-промислового комплексу головний акцент в умовах зростання світових і внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію має зміщуватися у бік заходів „зеленої скриньки“, а саме: створення державної системи моніторингу аграрного ринку з єдиною електронною інформаційною мережею, розбудову оптових ринків сільськогосподарської продукції, розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, а також розвиток інфраструктури у сільській місцевості та охороні довкілля, розвиток депресивних територій, гармонізацію законодавства у сфері стандартизації тощо.

Висновки. Очевидно, що ні сьогодні, ні в перспективі не можна відмовитися від державних інвестицій в АПК і досліджувану галузь. Ці капіталовкладення необхідні для здійснення державою своїх основних функцій щодо забезпечення ефективного розвитку галузі, окремих елементів інфраструктури ринку, здійснення науко-технічної політики в галузі, загальнодержавних заходів із збереження родючості ґрунтів і меліорації земель, розвитку соціальної інфраструктури села.

Велику увагу необхідно приділити поширенню державного фінансування капіталовкладень на основі повернення та надання державних гарантій по залучених у галузь інвестиційних кредитах. Оскільки державні капіталовкладення дуже часто направляються без конкурсного відбору і використовуються без відповідної віддачі, як наслідок, навіть ті незначні кошти, які виділяються з бюджету країни, використовуються у деяких випадках неефективно.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гайдуцький П. І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території / П. І. Гайдуцький // *Економіка АПК*. – 2005. – № 11. – С. 43–48.
2. Галушко В. П. Методологічні та практичні аспекти рівня державної підтримки сільськогосподарських товаропроизводителів / В. П. Галушко, А. Д. Діброва, Л. В. Діброва // *Економіка АПК*. – 2006. – № 3. – С. 3–11.
3. Демечай І. М. Ситуація в аграрному секторі економіки та заходи Уряду щодо державної підтримки розвитку АПК / І. М. Демечай // *Економіка АПК*. – 2005. – № 11. – С. 12–19.
4. Державне регулювання розвитку виробництва конкурентоспроможної продукції АПК в умовах інтеграції України в Світове співтовариство: звіт про науково-дослідну роботу (заключний) / [С. Кваша, О. Гойчук, П. Кроп та ін.]. – К.: НАУ, 2004. – 140 с.
5. Карпенко І. Г. Проблеми фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва / І. Г. Карпенко // *Економіка АПК*. – 2005. – № 1. – С. 40–47.
6. Месель-Веселка В. Я. Напрямки розвитку галузей тваринництва та їх державна підтримка / В. Я. Месель-Веселка // *Економіка АПК*. – 2004. – № 9. – С. 3–8.
7. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери / О. М. Могильний. – Ужгород: ПА, 2005. – 400 с.
8. Поддєнюк Д. В. Використання фінансових ресурсів України в умовах економічного зростання / Д. В. Поддєнюк // *Економіка АПК*. – 2007. – № 5. – С. 35–41.
9. Аграрно-промисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: інформ-аналіз зб. (вип. 6) / [за ред. П. Т. Саблука та ін.]. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 764 с.
10. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990–2001 рр.) / За ред. д-ра екон. наук, проф. акад. УААН О. М. Шинька. – К., 2002. – 498 с.

Государственная поддержка аграрного сектора экономики в контексте формирования предпосылок для устойчивого экономического развития

А.С. Данюленко

Обоснована необхідність здійснення державної підтримки АПК. Указано основні напрями державної підтримки аграрного сектора економіки, виходячи із реальних фінансових можливостей державного бюджету в умовах кризису, які відповідають умовам приєднання України до СОТ. Установлено, що пряма державна підтримка аграрної галузі повинна бути направлена в першу чергу на стимулювання підвищення ефективності виробництва при умови виконання товаропроизводителями określених умов і зобов'язань перед державою.

Ключевые слова: протекционизм, вільна торгівля, державна підтримка, ринки державного регулювання, аграрний ринок, бюджетні засоби, фінансовий кризис.

State Support of Economics Agrarian Sector in the Context of Forming Stable Economic Development Prerequisites

A. Danylenko

The necessity of realization of state support of the explored sphere of agricultural is grounded in the article. Explored basic directions of state support of agrarian to the secur of economy, coming from the real financial possibilities of the state budget

and measures, which respond to the conditions of joining of Ukraine to WTO. It is proved that direct state support of agrarian industry must head above all things for stimulation of increase of efficiency of production on condition of implementation of certain terms and obligations commodity producers before the state.

Key words: protectionism, free trading, state support, levers of the state adjusting, agrarian market, budgetary facilities, financial crisis.

УДК 338.28:330.3/001.9

РОССОХА В.В., канд. екон. наук

ІНЦ «Інститут аграрної економіки»

ЗНАННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Вивчено роль освіти і науки у становленні постіндустріального суспільства та соціально-економічному розвитку країн світу. Доведено необхідність розширення інноваційної діяльності в Україні, підтримки і розвитку освіти і науки, забезпечення прориву у визначених напрямках науково-технічного прогресу. Розкрито проблеми наукового обслуговування аграрного виробництва, переходу на нові технології машинобудування. Узагальнено і запропоновано основні напрями ефективного використання інтелектуальних ресурсів, навчання в організації і новин виробничої філософії.

Ключові слова: знання, освіта, наука, економіка знань, інтелектуальні ресурси, управління, науково-технологічний прогрес, конкуренція, ефективність, організація, філософія.

Постановка проблеми. У середині минулого століття світ зрозумів, що саме інтелектуальний капітал особи і суспільства в цілому визначають роль і місце держави у світовій ієрархії країн. Потреби сучасного суспільства у розробці спеціальних заходів з "підтягування" інтелекту значної частини людей до рівня, що диктується тією чи іншою професією, постійно зростають. Сучасна наукова думка починає формувати напрям соціальних технологій, які називають *технологіями нарощування додського інтелекту* [1, с. 317].

Економіка як спосіб господарювання завжди базувалася на знаннях. Водночас продукування і використання знань усе помітніше перетворюються на самостійну галузь економіки, відмінну від матеріального виробництва і сфери обслуговування. Суспільство, що приходить на зміну індустріальному, визначається як інноваційна економіка, заснована на знаннях (*knowledge based economy*), або економіка знань (*knowledge*). Її особливістю є зростання ролі освіти і науки, активізація процесів перетворення знання в безпосередню продуктивну силу, інтелектуалізація технологій виробництва матеріальних благ, зростання наукоємності товарів і послуг (*knowledge based goods*), домінування на міжнародних ринках інноваційної продукції [2, с. 5–18].

Проблемі активного нарощення й ефективного використання знання приділили увагу багато економістів [1; 2; 3; 8; 9]. **Метою дослідження** є узагальнення їхніх наукових праць та обґрунтування ролі науково-технологічного прогресу в соціально-економічному розвитку суспільства й управління процесами нарощення інтелектуальних ресурсів, професійних знань, формування науково-технічної політики держави та організаційної культури підприємства.

Результати досліджень та їх обговорення. Ресурси знань, їх накопичення, передавання і збагачення стали визначальним чинником суспільного розвитку, системною ознакою сучасного етапу економічного зростання західних країн. Завдяки знанням розвинені країни світу завершують процес індустріалізації й упевнено долають постіндустріальну стадію. У системі факторів економічного зростання цих країн 70 % приросту валового внутрішнього продукту припадає на абсолютні (тотальні) чинники, пов'язані зі знаннями та їх матеріалізацією в різних формах, а фізичний капітал становить лише 30 %. Темпи і масштаби науково-технічного прогресу досягли такого рівня, що зміни в матеріальній базі виробництва та якості трудових ресурсів не встигають за зростанням науково-технологічних можливостей. Співвідношення термінів між розробленням, впровадженням і освоєнням (масовим сприйняттям) новітніх технологій становить 1:2.6. В умовах постійного оновлення знань, жорсткої конкуренції люди постають перед необхідністю постійного навчання. Сучасні тенденції розвитку освіти окреслилися в концепції «освіта протягом життя» (*lifelong learning*), що включає підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації осіб у навчальних закладах і самоосвіту. За рахунок освітнього рівня в розвинених країнах забезпечується близько третини зростання ВВП. Інтелектуальний розвиток суспільства доводиться до програмних вимог і стає соціальним індикатором його стану [3; 4].